

Misztika és népi áhítat

Az egyszerű, paraszti környezetben és közegben élő mélyen vallásos ember folyamatosan kereste a transzcendenssel való közelséget. A természettel szorosán együtt élve nap mint nap megtapasztalta a földi lét szűkre szabott kereteit. Így folyamatosan törekedett arra, hogy valamiképp felülemelkedjen ezen a megfogható, fizikai világon. Hitte, hogy a mindennapok sikere múlhat a felsőbb világgal való kapcsolatteremtésen, hiszen sok évszázados tapasztalata volt, hogy a természetfölötti valóság egy elsődleges realitás.¹

A népi vallásosság tárgykörébe tartozó folklór szövegeket olvasva gyakran szembesülhetünk a mára már eltűnőfélben lévő hagyományos paraszti társadalom ilyenfajta, misztikához való „vonzódásával”. Ez elsősorban a Máriával és Jézussal való bizalmas együttélésében volt megragadható. Őket a mindennapi élet kereteibe helyezte, és egy meleg, közvetlen valóságként felfogott kapcsolatot alakított ki velük. Ezáltal váltak megérthetővé és megközelíthetővé, és így kapcsolódtak egybe bennük az emberi és emberfeletti, földi és mennyei elemek.²

Hogy tudta e személyeket megközelíteni, és közvetlen kapcsolatba lépni, találkozni velük? A folyamatos együttérzés, a folyamatos imitáció, utánzás révén. Úgy, hogy Máriát saját anyjaként szerette, Jézushoz pedig jegyesként, szerelmesként vagy épp fiaként fordult. Az isteni személyeket földi lénynek kijáró érzelmi telítettséggel vette körbe, és ez adott az egész hozzájuk kapcsolódó kultusznak valós hátteret.³

* A kutatás megvalósulását az OTKA NK 81502-es pályázata és a Bolyai ösztöndíj támogatta.

¹ HETÉNY János, *A magyarok Máriája: Mária-lisztéletünk teológiája és néprajza*, Bp., Szent István Társulat, 2011, 548.

² *Uo.*, 547.

³ ERDÉLYI Zsuzsanna, „... Magyarországot a Máriára bízta”, *Új Írás*, 1990/5, 61–62.

E sajátos kapcsolatnak legfőbb forrásai és közvetítő eszközei a különféle ima-, ének- és elmélkedésszövegek voltak. Az ünnepek és kultuszgyakorlatok mellett ezekben, illetve ezek segítségével juttatta kifejezésre a hívő ember a transzcendenshez való kötődését.

A Szegei Tudományegyetem Néprajzi Tanszékén évek óta zajló imakönyvgyűjtési akció és a kötetek megkezdett feldolgozása további értékes adalékkal is szolgál a népi áhítat és a misztika összekapcsolódásáról. Célkitűzésünk szerint elsősorban a 19–20. századi imakönyvanyagra fókuszálunk, részben feldolgozatlanságuk miatt, részben amiatt, hogy e könyvek népi kultúrában való használata, olvasása és a könyvek számának ugrásszerű gyarapodása ekkortól jelenik meg nagyobb mértékben. Ezekbe esztétikailag és vallásos-morális értelemben megújított, a modern, megváltozott viszonyokhoz alkalmazkodó imák kerültek. A könyvek számbavétele azonban újra és újra arra a felismerésre készítet minket, hogy megállapítsuk: a társadalom alsóbb rétegeiben, az egyszerű parasztemberek körében továbbra is a 17–18. században kiadott, érzelmekkel gazdagon átítatott imakönyvek utánnomásai voltak a legnépszerűbbek. Ezt jelzik a könyvek elején található, családi adatokat és fontos eseményeket felsorakoztató belső borítólapok, a kiadói példányszámok, a családi hagyatékok és gyűjtések adatai. E népszerű olvasmányok sorában ott található az Újfalusi Judit-féle *Makula nélkül való tükör*, a Pongrácz Eszter-féle *Arany korona* és Martin von Cochem német barokk szerző több imakönyve is, a *Kleine-*, a *Mittlere-* és a *Grosse-Himmelschlüssel*, a *Baumgärtlein*, a *Palmgärtlein* és utolsóként, de nem utolsó sorban a *Gertrudenbüchlein* is.

Tanulmányomban ez utóbbi imakönyvet szeretném részletesebben bemutatni, melyben a szerző a két 13. századi apáca, Helftai Gertrúd és Mechtild von Hackeborn misztikus lelkületét és írásait felhasználva kívánja az egyszerű embert a természetfölöttivel való bensőséges kapcsolathoz segíteni.

Gertrúd és Mechtild imái magyar tolmácsolásban

Az alábbi táblázat jól szemlélteti, hogy Martin von Cochem 1666-os *Gertrudensbuch* című imakönyve⁴ és annak magyar fordításai milyen hallatlan sikertörténetet futottak be az évszázadokon átívelve.

⁴ A könyv 1674-ben latinul is megjelent *Preces Gertrudianae* címen.

Német nyelvű kiadások	Magyar nyelvű kiadások
Coloniae: 1666, 1668, 1670, 1673, 1676, 1684, 1693	<i>Mennyei követek</i> címen: Nagyszombat: 1681, 1691 ⁶ Kassa: 1727 ⁷
Cölln, Landenberg: 1711, 1721, 1731, 1735	
Cölln, Mertens: 1738, 1746	
Cölln, Odendall: 1764	<i>A két atyafi szent szűzek</i> címen: Buda: 1737
Einsiedeln: 1672, 1676, 1685, 1689	Buda, Veronika Nottenstein: 1743
München, Jäcklin: 1687, 1689, 1690, 1694, 1698, 1700, 1704	Vác, Ambró: 1778
Fancfurt, Bencard: 1688, 1704	Győr, Streibig József: 1784
Nürnberg, Bleuls: 1702	Komárom, Weinmüller: 1799
Sulzbach, Seidel: 1812, 1813, 1827	Vác, Máramarossy Gottlieb Antal: 1804
Maria Zell, Baumgartner: 1841	Buda, Landerer: 1807
Regensburg, Pustet (hrsg. P. Seeböck OFM): 1867, 1883	Pest, Trattner: 1820
Regensburg, Manz (hrsg. M. Sintzel): 1886	Révkomárom, Weinmüller: 1833
Mainz, Kirchenheim (hrsg. P. Benedikt von Calcar OFM): 1887–1910 ⁵	Szeged, Grün Orbán: 1833
	Pest, nyomda megnevezés nélkül: 1838, 1848, 1856, 1857, 1859
	Vác, Plöszl: 1841
	Komárom: 1854
	Pest, Bucsánszky: 1860
	Pest, Heckenast Gusztáv: 1860 ⁸

Ahogy a táblázat is jelzi, a magyar kiadások két cím alatt jelentek meg. A legkorábbiak a *Mennyei követek*, *avagy szent Gertrudis és Mechtildis imádsági* címet viselik. E változat fordítója és összeállítója a neves jezsuita hitszónok és tanár, Ágoston Péter, akinek a nevéhez több egyéb imakönyv összeállítása is köthető.⁹ Az eredeti latin, illetve német szöveg és a magyar kiadás alapos,

⁵ Konradin ROTH, *Pater Martin von Cochem, Kapuziner 1634 Cochem – 1712 Weghäusel: Festschrift zur Feier des 350. Geburtstages in seiner Heimatstadt*, Cochem, Kirchengemeinde St. Martin, 1984, 48.

⁶ SZABÓ Károly, *Régi magyar könyvészeti adalékok*, Magyar Könyvszemle, 1878, 317; SZTRIPSZKY Hiador, *Adalékok Szabó Károly Régi magyar könyvtár c. munkájának I–II. kötetéhez: Pótlások és igazítások 1472–1711*, Bp., Lantos, 1912, 311.

⁷ *Magyarország bibliográfiája 1712–1860*, VII: *Pótlások Petrik Géza Magyarország bibliográfiája 1712–1860 c. művéhez: 1701–1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok*, szerk. PAVERCsik Ilona, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 1989, 331.

⁸ A *Két atyafi szent szűzek* cím alatt megjelent magyar nyelvű kiadások listáját Holl Béla kézíratos imakönyv-bibliográfiája, a szegedi Klebelsberg Kunó Könyvtár Régi Könyvek Tára, a Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár, valamint az OSZK anyaga alapján állítottam össze. A Holl-kézirat a Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltárában található: Saját írások sorozat, Holl Béla kézirat, Dr. HOLL Béla, *A magyarnyelvű nyomtatott katolikus imádságoskönyveink bibliográfiája*, Bp., 1958, 121. tétel.

⁹ *Lelki Patika*, Lőcse, 1699 (RMK I. 1087a); *Szűzek Kincse*, Nagyszombat, 1671 (RMK I. 1120), Csíki Klastrom, 1685 (RMK I. 1329); *Mirrhaszedő zarándok*, Nagyszombat, 1672

részletes egybevetése még előttünk áll, annyit azonban az első összeolvasások is mutatnak, hogy Ágoston Péter szerkezeti átalakításokkal, a látomás-szövegek lerövidítésével és kisebb elhagyásokkal élhetett fordítása során.¹⁰

Az 1727 után megjelent kiadások a *Két Atyafi Szent Szűzek Gertrudis és Mechtildis imádságos könyve* címmel jelentek meg, és különösen a 19. század folyamán voltak népszerűek. Sem Holl Béla kéziratban maradt bibliográfiájában, sem az OSZK példányadatai között, sem a szegedi Grün Orbán-féle kiadásban nem találhatóak a fordítóra, összeállítóra vonatkozó adatok, így annak személyéről semmit nem tudunk. A címben olvasható utalás („A’ mézzel folyó Könyvekből kivétetvén, minden ájtatos Lelkek’ hasznára legelőször kiadattatott és szép imádságokkal meghosszabbított”) és a példányok összehasonlítása alapján megállapítható, hogy ezek a kiadások több tekintetben is eltértek Ágoston Péter munkájától. Jelen tanulmány keretein túlmutat egy ilyen jellegű vizsgálódás tanulságainak részletes bemutatása, így annak csak lényegi vonásaira utalnék. Legfőképp azokra az elhagyásokra, melyekben a két misztikus látomásai és magyarázatai voltak az egyes imák előtt röviden idézve. Ezek a későbbi kiadásokból kimaradtak, az összeállító csupán az imaszövegeket emelte át. Ez némileg tompította a korábbi kiadások szövegeinél hangsúlyosan megjelenő égi eredetnek és az imák ezzel indokolt különleges erejének a gondolatát.

(RMK I. 1140); *Mennyei Dicsőség*, Nagyszombat, 1674 (RMK I. 1170). – SZINNYEI József, *Magyar trók élete és munkái*, I. Bp., Hornyánszky, 1891, 87–88.

¹⁰ Az első német nyelvű kiadáshoz nem jutottam hozzá, egy 1674-es latin nyelvű kiadásba azonban sikerült beletekintennem. Ennek fejezetei: 1. Reggeli, napközbeni és esti imádságok; 2. A szentmiseáldozatról; 3. A Szentháromságról; 4. Krisztusról; 5. Urunk kínszenvedéséről; 6. Szűz Máriáról; 7. A szentek napjairól; 8. Egyházért, barátokért, lelki bánatban, betegségben, haldoklásban és halál esetén; 9. Gyónás előtt és után; 10. Áldozás előtt és után; ezt követi: Szent Gertrúd, majd Mechtild élete, Előkészület a szentmisére, Mise előtti imák, Mise utáni dicsőítések, A Szeplőtelenül Fogantatott Szűz Mária zsolozsmája, összesen 362 oldal terjedelemben. (A teljes imakönyv letölthető: <http://reader.digitale-sammlungen.de/resolve/display/bsb10262965.html>; utolsó letöltés dátuma: 2013. június 18.) – Ágoston Péter némileg módosít ezen a felosztáson, és a következőképpen építi fel munkáját: 1. Reggeli és estvéli könyörgések; 2. A szentmise áldozattáról; 3. A megfoghatatlan Szent Háromságról öt dicséret mondás; 4. Krisztus Urunkhoz könyörgések; 5. Boldogságos Szűz Máriához; 6. Bűnökből kiterő és Angyali kenyérral élő emberek könyörgési (ez az eredetiben a 9–10. fejezet); 7. Isten szenteiről; 8. Sokféle szükségbeli könyörgések, betegség idején óhajtás; ezt követi: Szent Gertrúd és Mechtild élete, Énekek a szentmiséhez, Különbféle időkre való énekek, összesen 280 oldal terjedelemben. – ÁGOSTON Péter, *Mennyei követelek, avagy szent Gertrudis és Mechtildis imádsági*, Nagyszombat, a városi tanácsnak költségén és ennek ajánlva, 1681.

Isten megtapasztalása az örökkévaló imádság útján

A kapucinus szerint az Istennel való bensőséges kapcsolathoz az örökkévaló imádságon keresztül vezet az út, hiszen ilyenkor a hívő ember Isten szívével beszélget. Csakúgy, mint Cochem összes többi – szám szerint összesen tizenöt – imakönyvével, a *Gertrudenchuch*bal is ezt a célt kívánta megvalósítani: a laikusokat a szívből jövő, személyes imára akarta buzdítani.¹¹ Ő ezt az Isten szívével való beszélgetést sokkal értékesebbnek tartotta, mint a szóbeli és könyvekből olvasott liturgikus imádságokat, zsoltárokat.¹² Vélekedése szerint „[...] szívünk a vezetőnk az imához és szeretetünk készíti fohászainkat [...] amit csak a szájunk mond, nem ima, az ima forrása a szívünkben és a szeretetünkben van.”¹³

Az isteni és emberi szívnek imában való titokzatos társalgása mellett a szemlélődés fontosságát hangsúlyozza még a német szerző. A *Gertrudenchuch* 35 oldalas, imáról szóló bevezető elmélkedésében így ír erről:

ha szívedet szomorúság éri, gondolj Krisztus kinszenvedésére [...] Nézd, ellenségei milyen gonosan bántak veled! Nézd, hogyan folyik vére izzadságseppjei és a töviskorona alatt! és te hű tudsz maradni bujaságodhoz? és hogy tudod vétkeid és álnokságod által elszomorítani isteni barátodat és végtelenül nagy jótevődöt, aki egyedül, elhagyatottan és nyomorúságosan függött a kereszten, hogy miattad meghaljon? Sokkal inkább ébreszd fel szívedben efféle szemlélődések által a szent hálát, a szép és áhítatos szeretetet iránta, és határozd el, hogy ahogy ő a halálban türelmes volt, hogy általa életedet megváltsa, úgy bátorossággal felvértezve te is vedd fel kereszted és kövesd őt.¹⁴

¹¹ Cochem imakönyvei: *Gertrudenchuch* (1666), *Antoni-Büchlein* (1673), *Novena S. Antoni* (1675), *Krankenbuch* (1675), *Myrrhengarten* (1687), *Der große Liliengarten* (1687), *Soldaten-Büchlein* (1690), *Goldener Himmelschlüssel* (1690), *Ablaß-Büchlein* (1693), *Prager Lauretten-Büchlein* (1694), *Baumgarten* (1675/1696), *Herziges Büchlein* (1699), *Heiliger Zeiten Gebet-Buch* (1706), *Büchlein von Gott* (1708), *Waghäuseler Gebetbuch* (1710). Forrás: ROTH, i. m., 45–72.

¹² Leonhard LEHMANN, *Durch Bücher zum beten bewegen: Zum 350. Geburtstag des Volksschriftstellers Martin von Cochem (1634–1712)*, Wissenschaft und Weisheit, 1985, 224.

¹³ *Gertrudenchuch, oder auserlesenes geistliches undandächtiges Gebetbuch, darin die auserlesensten andächtigen, von Christo und der Mutter Gottes der zweien Hl. Kloster: Jungfrauen und leiblichen Schwestern Gertruden und Mechtilden theils mündlich, theils durch den H. Geist geoffenbarten Gebete begriffen sind*, Sulzbach, Seibelschen Kunst- und Buchhandlung, 1827, 60–61. Az eredeti német szöveg letölthető: <http://reader.digitale-sammlungen.de/resolve/display/bsb10262965.html>, utolsó letöltés dátuma: 2013. június 18.

¹⁴ *Uo.*, 36–37.

Cochem ezt a ferences tradíciókban gyökerező bensőséges és meditatív imádságos lelkületet próbálja meg átadni imái által, elsődlegesen a női olvasóknak címezve munkáját. Ebben nincs helye sem dogmatikai ismeretek közvetítésének, sem a tanításoknak, csak tüzesíteni, lánggra lobbantani és Istenhez emelni kívánja az imádkozót.¹⁵ Segítségül a nép nyelvén, az ő érzelmeiket előnyben részesítő stílusában, nagyon közvetlen módon elő- és együtt imádkozik imakönyveiben az olvasóval. Vélhetőleg többek között ebben is rejlik az ő műveinek hallatlan népszerűsége, melyekkel az egyszerű emberekre is nagy hatást tudott gyakorolni.¹⁶

Milyen eszközöket használ fel ahhoz a szerző, hogy olvasójában ezt a lelkületet felébressze? A hívő szívének megindításához – ugyancsak a ferences hagyományokat követve – érzelmi telítettségű, erős felindulások által (óhajtások, sóhajtások, könyörgések, vágyakozások, örvendezések, dicséretetek, nyájaskodások) kívánja eljuttatni olvasóját. Vélekedése szerint ugyanis az imában nincs szükség sok szóra, csak egyes hatásos, rövid imák kiválasztására és arra, hogy a nagyobb buzgalom felébresztése miatt ezeket ismételjük.¹⁷ Ezek a szövegek éppen egyszerűségük miatt a laikusoknak is mély imaélményt nyújtó lehetőséget kínálnak.¹⁸ Számos ilyet gyűjt össze ebben az imakönyvében is, köztük a *Gyöngykorona* cím alatt olvasható egy-két soros arany gyöngyöket, ezüst gyöngyöket vagy a következő rövid magyarázattal ellátott fohászt: „Mechtildnek megjelenvén neki Christus, arra tanította, hogy 7x e következő imádságot mondgya: Úr Isten, légy irgalmas nékem bűnösnek. Szilidségnek báránya irgalmazz nékem, és az én fogyatkozásomért tégy eleget”.¹⁹ E rövid, egy-két soros fohászok ismétlése hatékony eszköze a meditációnak is. Ez egy olyan imatechnika, amely a keresztény ima és általában az imádkozás gyakorlatában is évezredek óta jelen van, egészen napjainkig.²⁰ Jálics Ferenc jezsuita szerzetesnek, a kontemplatív imamód egyik legnagyobb ma élő mesterének szavait olvasva, valóban visszaköszönnek Cochem évszázadokkal ezelőtt írt elképzelései a helyes imádkozásról:

¹⁵ Johannes Chrysostomus SCHULTE, *P. Martin von Cochem 1634–1712: Sein Leben und seine Schriften*, Freiburg i. Br., Herder, 1910, 96.

¹⁶ LEHMANN, *i. m.*, 213–227.

¹⁷ *Gertrudnbuch...*, *i. m.*, 45.

¹⁸ Albrecht RUTH, *Jesusgebet = Wörterbuch der Mystik*, hrsg. Peter DINZELBACHER, Stuttgart, Alfred Kröner Verlag, 1989, 227.

¹⁹ ÁGOSTON, *Mennyei követek...*, *i. m.*, 13–14.

²⁰ LEHMANN, *i. m.*, 223–227; JÁLICs Ferenc, *Tanuljunk imádkozni*, Kecskemét, Korda, 1992.

[...] az ima táplálja a belső áhitatot, bár az ember figyelmével nem követi lépésről lépésre a szöveget. Nem is fontos. A szöveg végső célja az Istenre irányított figyelem, ami ebben az esetben megvalósul. [...] Akik olvasót szoktak imádkozni, tudják, hogy az Üdvözlégyek ismételt elimádkozása nem jelenti szükségszerűen, hogy mindegyiknek a szövegét hűségesen kell követni. Mialatt az ember imádkozza, értelmével egyik vagy másik mondatot kíséri, vagy az egyes szakaszok titkait. Habár nem figyel mindenre, amit mond, szívében imádkozik.²¹

A technikán túl a fent idézett imaszöveg is figyelmet érdemel, hiszen itt a szintén régi hagyományokra visszanyúló Jézus-imáról van szó. Ennek gyakori ismétlése által az ember képessé válik arra, hogy az örökkévaló isteni békesség őss állapotába jusson, átalakuljon benne, és így egy legyen az Atyával.²² A mű e kicsi aspektusa is rámutat a szerző ama kimagasló képességére, amelynek segítségével az egyszerű olvasót is magával ragadóan vezeti be a keresztény hagyományok évszázados gyakorlataiba.

Cochem tanítómesterei: Gertrúd és Mechtild

A Cochem-életrajzokból és munkásságát feldolgozó művekből jól tudjuk, hogy a kapucinus szerzetes szemlélődő imádságos lelkületének kialakításában számos nagy misztikus tanítómester közreműködött. Leginkább Szent Brigitta, Szent Bonaventura, és ha nem is ilyen meghatározó erővel, de itt bemutatott imakönyvünk ihletői is: a két nagy német középkori misztikus, Nagy Szent Gertrúd és Mechtild von Hackeborn. Mindketten az Eisleben melletti Helftában, a ciszterciek kolostorában nevelkedtek és éltek, egy olyan korszakban (13. század), amikor a hely legnagyobb virágzását élte. Kitűnt mind a német középkori nőképzés, mind pedig az itt megélt imaélet különleges kegyelmei miatt. Szent Bernát Jézus-misztikája és Szent Benedek ünnepi liturgiája mellett a szomszédos hallei domonkos kolostor szenvedéstörténetet középpontba állító lelkisége hatott leginkább az itt élő apácák vallási életére. Mindezen hatások mellett a természetfölötti kegyelmek különös kiáradása tette a kolostor apácáit a középkori német női misztika egyik leghíresebb központjává.²³

²¹ JÁLICS, *i. m.*, 12.

²² Amos PICHLER, *Jesusgebet, Jesuismystik = Lexikon für Theologie und Kirche*, hrsg. Walter KASPER, Freiburg–Basel–Wien, Herder, 2006, V, 846–847.

²³ Josef STIERLI, *Die Herz-Jesu-Verehrung vom Ausgang der Väterzeit bis zur hl. Margareta M. Alacoque = Cor Salvatoris: Wege zur Herz-Jesu-Verehrung*, hrsg. J. S., Freiburg, Herder, 1954, 90.

A két ciszterci apácát, Mechtildet és Gertrúdot azonban nem csupán az kapcsolja össze, hogy egyaránt Helfta kolostorában éltek, és misztikus élményekben, különleges látomásokban részesültek, hanem irodalmi életművük egysége is.²⁴ A *Liber specialis gratiae*-ben Gertrúd tanítójának, Mechtildnek a látomásait és kinyilatkoztatásait tárta irodalmi formában az olvasó elé. Ez „idővel a nyugati misztika legsikeresebb könyve lett. A Jézus szívének és az Eucharisztiaának a bensőséges tiszteletét tükröző, továbbá úgyszólván meghitt Jézus-misztikát tartalmazó művet a 15. századtól a 17. század második harmadáig egyre nagyobb érdeklődéssel övezte az a sajátos katolikus vallásosság, amely a hitbeli lelkületet és a lelki érzékenységet helyezi előtérbe.”²⁵ Másik híres műve a *Legatus divinae*, amelyben saját misztikus élményeiről tudósít. Ennek öt kötetéből csak a második köthető hozzá.²⁶ Szintén Gertrúdnak köthető az *Exercitia spiritualia* című lelkigyakorlatos könyv, amelyben vélhetőleg saját meditációi és imái olvashatóak hét napra elosztva, az Istennel való egyre tökéletesebb egyesülés módjáról.²⁷

Gertrúd alakja írásainak köszönhetően, nem elsősorban reflexiói, hanem példája és gyakorlati útmutatása, valamint imái által az ima és az áhítat tanítójává vált. Carl Richstätter, majd később Josef Stierli a Jézus szíve-tisztelet középkori misztikus apostolaként is említik, hiszen imái nagyon fontos láncszemet képeznek e kultusz egyházatyák korától adatolható kibontakozásában.²⁸ Jóllehet művei csak a karthauzi Lansperg 1536-os nyomtatott kiadásának köszönhetően jutottak el szélesebb olvasóközönséghez, ezután gyors ütemben világhírré tettek szert, többek között Peter Canisius és Martin von Cochem imakönyveinek köszönhetően.²⁹

Cochem a tőle megszokott alaposággal „meghivatkozva” forrásait, ezek alapján a *Liber specialis* és az *Exercitiát* használta leginkább imakönyve ösz-

²⁴ Kurt RUH, *A nyugati misztika története, II: A 12. és 13. századi női misztika és az első ferencesek misztikája*, Bp., Akadémiai, 2006, 338.

²⁵ *Uo.*, 346–347.

²⁶ A maradék négyet egy névtelen rendtárs jegyzi, ezek közül az I. egy életrajz, a III–V.-ben Gertrúd Mechtild lelki ikertestvéreként jelenik meg. – Margot SCHMIDT, *Gertrud die Große v. Helfta = Lexikon für Theologie und Kirche*, hrsg. Walter KASPER, Freiburg–Basel–Wien, Herder, 2006, IV, 538.

²⁷ *Uo.*, 538.

²⁸ STIERLI, *i. m.*, 96; Carl RICHSTÄTTER, *Die Herz-Jesu-Verehrung des deutschen Mittelalters, I: Predigt und Mystik*, Paderborn, Bonifacius-Druckerei, 1919, 11–13.

²⁹ RUH, *i. m.*, 363; SCHMIDT, *i. m.*, 538. – Lansperg műveit, például prédikációit Cochem jól ismeri, *Das Grosse Leben Christi* című művében hivatkozva is azokat.

szeállításához. Az ezekben leírt látomásszövegekből sűrűn és olykor egészen hosszán (egy-másfél oldalt) idéz, bevezetve, magyarázva az egyes imaszövegeket. A szerző jegyzetei alapján arra is következtethetünk, hogy a víziószövegeken túl sokszor maguk az imaszövegek is a fenti művekből való átvételek. Ágoston Péter részben követi ezt a gyakorlatot, nála is olvashatóak a látomásokból vett idézetek, igaz, sokkal szűkebbre szabottan. Az imaszövegek forrásaira nála nincs utalás, e tekintetben további összevetésekre lesz még szükség. Ahogy arra már utaltam, a későbbi kiadásokból ezek a hivatkozások teljesen kimaradtak.

Cochem úgy tekintett ezekre a művekre és a bennük olvasható imákra, mint Isten lelkének a közvetítőire, amelyben Isten és az ő szent anyja maga nyilatkozik meg. Ez nem meglepő, hiszen, ahogy Kurt Ruh is rámutatott, a két apáca írásaiból egyértelműen kiderül, sőt részletesen is bemutatásra kerül az a mozzanat, amikor Mechtildnek mise közben megjelent az Úr, és tudomására hozta, hogy Gertrúd és rendtársa könyvet írtak vallási tapasztalatairól, és „minden, ami le van írva ebben a könyvben, isteni szívemből fakadt, és oda is tér vissza.”³⁰ Vélhetőleg épp ezt az isteni eredetet kívánta aláhúzni és hangsúlyozni Cochem az imák elé illesztett víziókkal: „Jézussal való nyájaskodás: Az következő imádságra az égből tanították Szent Gertrudist, ilyen szóval, valaki ezt áitatosan elmondgya az én ismeretem annak lelkiben nevelkedik, és Istenségem fényességiből része léssen.”³¹

Ezeknek az imáknak a különleges ereje azonban nem csak abban rejlik, hogy imádkozásuk által lehetővé válik Isten mélyebb és jobb megismerése, néhol egyéb ígélet is társul hozzájuk: „Szent Mechtildisnek megjelenvén Christus Urunk azt mondotta, hogy valaki áitatosan Szent Misét halgat, én annak utolsó oráján anyi Szenteimmel Szolgáltatok menyi Misét halgatot”.³² Az Isten által kinyilatkoztatott és ezért különleges erejű imák Cochem számára különösen is nagy jelentőséggel bírtak, ahogy ezt az eredeti német mű előszavában ki is fejtí:

Többet tartok ezekről az imákról, mint a szentek által írtakról, mert úgy vélem, ezeket Isten maga csinálta. Mert mi lehet édesebb, találóbb és vigasztalóbb imádság, mint az, amelyet Krisztus szívében maga édesgetett, és szent szájában megszentelt. Ezért amikor azt látod, hogy ezeket Krisztus nyilatkoztatta ki, arra kell

³⁰ Idézi RUH, *i. m.*, 345–346.

³¹ ÁGOSTON, *Mennyei követek...*, *i. m.*, 117.

³² *Uo.*, 21.

gondolnod, hogy ezeket nem ember, hanem maga az Isten készítette, és ezért ezeket a szavakat különös áhítattal mondjad.³³

Az első magyar fordítás előszavában is az égi imáknak és ezek rendkívüli hatásának gondolata kerül a középpontba, igaz, teljesen „magyarosítva”, és a korszak eseményeihez igazítva:

ezt is az kis könyvecskét mely Szent Gertrudis és Mechtildis mennyből vött imádsága [...] jól eszibe vévén kegyelmetek, hogy ezek, Nemes várostokot és utolsó romlásra hajlot hazánkot ellenség haragos fegyveritől megmenthetik, olly erővel birván, hogy az föld kereksegin az csillagos Egfalain, az tenger mélysegein uralkodnak. Mert ha az Egbe elmétek szárnyain felmetek, megtapasztalyátok, hogy Angyali kéz által kenyeret avagy mannát az imádság csenyáltatott.³⁴

A későbbi, látomásokat nem tartalmazó kötetekből ez az előszó is elmaradt.

Gertrúd és Mechtild misztikájának fő jegyei az imaszövegekben

Az idézett látomásokon túl az imákban megjelenő képek és témák is hűen tükrözik Gertrúd és Mechtild középkori spirituális misztikáját és Cochemnek ehhez való vonzódását. A Mechtildnél és Gertrúdnál is megjelenő Krisztus iránti bensőséges jegyesi szeretet és szerelem az imák szövegét is gyakran áthatja, ezáltal kerülhet az olvasó Istennel különlegesen bensőséges, meghitt kapcsolatba:

Oh! Szerelmes Istenem, Oh véghetetlen jó szeretlek tégedet most és mindörökké, tégedet Szívemnek minden ereivel és szeretetmnek karjaihoz magamhoz szoritlak, mert te vagy az én édes kívánatos vágyom, te vagy az én kedves édeségem, te veled az én szívem megelepszik. Oh! kedves , édes, szerelmes Istenem, te vagy az én lelkem élete, te az én szívemnek öröme, én Istenem, én szerelmem, kívánságom, édességem [...].³⁵

Még erősebben kifejezi a Jézushoz való nagyon mély és különleges kötődést a két nő Jézus szívéhez való viszonyulása: mindjárt a kezdő sorok erről tesznek tanúságot, ahol édes, virágzó, kegyelmek mézforrásaként jelenik meg Jézus Szíve és a hívő dicséretének fő tárgya. Egy másik helyen a Szentháromság tárházaként dicsőíti őt a szerző: „Üdvözlégy Jézus Kristusnak Szent Szíve, a Szentháromságnak orgonája, minden jósnak élő

³³ *Gertrudenbuch, i. m.*, 50.

³⁴ ÁGOSTON, *Mennyei követek...*, i. m., előszó.

³⁵ *Uo.*, 98–99.

kútfeje, isteni kincsnek bőséges tárháza ezerszer és ezerszer áldalak téged!”³⁶

Megint másutt Isten kinyilatkoztatásának forrása: „Gertrudisnak Urunk egy üdőben meg jelentette, hogy az következő meg: imádsága felette tetszenék Szent Anyának, melyet elmondvánaz Szűz ezerszer, látá, hogy Urunk nyitana Szivit mint valami arany pohárt Szent Anyának, melyből gyönyörűséges italt adott, ezeket az dicséreteket [...]”³⁷

Találkozhatunk még a szent szívvel mint egy nyugalmat, védelmet adó menedékkal több alkalommal is: „Az én lelkemet a te édes Szívednek szent-séges Sebibe rekesztem hogy ottan ellenségeim incselkedésétől megmenekedgyék.”³⁸ Vagy: „Oh szerelmes Jézusom édes Szive, néked ajánlom az éjel szívemet és testemet hogy benned édesen nyugogyék.”³⁹

A Jézus szíve iránti odaadás Gertrúdisnál és Mechtildnél az Istenhez való tartozás és az isteni szeretet záloga: ez ténylegesen, képi formában is megjelenik az idézett látomásokban: „Midőn egy üdőben Szent Gertrudis az Krisztus szentséges testit magához vötte volna, megnyitá isten lelki szemeit, és az következő dolgot néki mutatá, mert láttya vala hogy az Isten Szíviből egy gyönyörűséges arany drága kövekkel rakot láncs jöve ki, amely el szakadhatatlanképpen az Szűznek lelkít Istenhez kapcsolá.” Vagy: „Szent Gertrudis lelki Szemeivel lélekben elragadtattván, látta, hogy az Szent áldozat idein, gyönyörűséges menybéli galamb szállott le szivibe kedves fészket szerzett; annak utána megjelent néki, az Isten fia és mind két kezeivel az Szűz Szívét magához szorította.”⁴⁰

Ezeket az imákat Cochem minden bizonnyal a két apáca műveiből emelte át, hiszen mindketten kitűntek a Jézus Szíve iránti odaadásukban, melyekről fennmaradt imaszövegeik, lelkigyakorlatos elmélkedéseik tanúskodnak.

Több alkalommal találkozhatunk az imádságokban, főképp a Gertrúdtól származókban a szent sebek dicséretével is, a hozzájuk való fohászkodással, elsősorban Krisztus passiójával, a szenvedéstörténet compassiójával összefüggésben. Ez szintén a Krisztussal való bensőséges kapcsolat kialakításának egy forrása: „Szent Gertrudis midőn aitasosan Christus Urunk Sebeit

³⁶ Uo., 127.

³⁷ Uo., 160.

³⁸ Uo., 3.

³⁹ Uo., 17.

⁴⁰ Uo., 224–226.

köszöntötte volna, azokból gyönyörűséges fényesség származván lelkit megvalósította.”⁴¹ Ezt követően a szent imájában Jézus testének minden porcióját számba véve mindent üdvözöl és dicsérettel illet – a testét, fejét, orcácskáját, két szemét, száját, szent fülét, nyakát, hátát, kezét, oldalát, térdét, egész testét, sebeit, véréit. Ezt a fajta szemlélődő, behelyezkedő imádságos lelkület fontos eleme a máig népszerű kontemplatív imamódszereknek is.

A két misztikus apáca imakönyvében olvasható Gertrúdnak az az imádsága is, amelyben kifejezésre juttatja vágyát, hogy részesedhessen a Krisztushoz való hasonlatosság jegyeiben: „Irdm irgalmasságnak Ura Sebeidet [...]”.⁴² Az imádság bevezetője utal rá, hogy ez meg is történt. Gertrúdnak „Urunk az ő sebeit szívebe írni méltóztatott.”⁴³ A látomásait leíró *Legatus*-ból tudjuk, hogy valóban rendelkezett – jóllehet láthatatlan, belső – stigmákkal, ami hallatlan nagy kegyelmi ajándéknak számított.⁴⁴ Később a sebek mint az isteni kinyilatkoztatás forrásai is megjelennek:

Egy időben Szent Gertrudis Urunkat kéré, hogy tanítaná meg őtet arra, az imádságra mely Szűz Annyának legkedvesebb. Urunk sebeihez téve a Szűz Száját, ilyen szóval innen merisd, amit Szent Anyámnak akars adni. Vévé Szivibe az Szűz, hogy az következő köszöntsék mint valami őt csöpek szájában volnának.⁴⁵

Az Isten iránti mélységes szeretet kifejezéseként hangsúlyos szerepet kap még az imákban Istennek, az ő tetteinek, a Szentháromságnak, Szűz Máriának, sőt Gertrúdnak és Mechtildnek a dicsérete is. Ennek különösen szép példája a Krisztushoz szóló gyöngykorona:

Szent Gertrudis egy időben imádsági Rosák képiiben megjelentek és mindenikről arany csengetyű függött, gyönyörűséges Szép zengéssel, mely az Isten szívit örvendeztette. [...] Aranyból való gyöngy: »Üdvözlégy, Isteni nemességnek gyöngye, Üdvözlégy Jézus méltóságos emberségének virága, te vagy az én egyetlen egy üdvösségem; te teremtőm, te megváltóm; ki elhagyván boldogságodat, az halál szorongatási által megtaláltál engemet.«⁴⁶

⁴¹ *Uo.*, 147.

⁴² *Uo.*, 142.

⁴³ *Uo.*, 141.

⁴⁴ Kurt Ruh felhívja a figyelmet arra, hogy Gertrúd és Mechtild korában a stigmákat a legnagyobb kegyelmi ajándéknak tartották, főképp a nem is olyan sokkal korábban Szent Ferencen megjelent sebhelyek miatt. Az esetről az egész korabeli világ tudomást szerzett, és megindult a szent tisztelete, amely a helftai kolostorban is élő volt. RUH, *i. m.*, 371.

⁴⁵ ÁGOSTON, *Mennyei követek...*, *i. m.*, 157.

⁴⁶ *Uo.*, 111.

Zárszó

Sík Sándor a misztika Istenhez vezető útjairól a következőket írja: „Az Isten megismerését az emberhez valami közvetíti (gondolkodás, írás, emberi szó). A vallástörténet és a tapasztalat bizonyossága szerint van azonban az embernek Istenhez – helyesebben az Istennek az emberhez – olyan útja is, amely nem szorul közvetítő közegre, amelyen át az ember »közvetlenül« tapasztalja meg Istent.” Ez a tapasztalati megismerés a szemlélődés, a belénk öntött elmélkedés, azaz a misztika, írja a szerző.⁴⁷ Cochem imáival ezt az évszázados hagyományokkal rendelkező utat és utazást mutatja meg. A tőle megszokott, érzelmekkel átítatott, plasztikussá tett, egyszerű nyelvezetű imáiban megtanítja olvasóit, miként léphetnek erre az útra, hogy aztán ők is részesedhessenek az istentapasztalás nagyszerű élményéből.

⁴⁷ Sík Sándor, *A misztika útjai Istenbe*, Szeged, Szegedi Piaristák, 2010, 4.